
Recenzní studie

Jak a proč přemýšlet o české národní existenci?

Poznámky na okraj dvou intelektuálních pokusů

Miroslav Hroch

Praha

hrochmir@seznam.cz

Abstrakt:

Autor se zamýšlí nad několika příspěvky, které byly v nedávné době věnovány Masarykově *České otázce*, ale tématem je „česká otázka“ psaná s malým „č“. Záměrem je zjistit, jaké jsou způsoby a cesty intelektuální sebereflexe české národní existence v současnosti. Na jedné straně stojí sborník filosofů a dalších odborníků humanitního zaměření, kteří se pokoušejí určit, do jaké míry je pro současný stav českého národa (a tedy „české otázky“) stále ještě významný Masarykův stejnojmenný spis z konce 19. století. Na druhé straně se předmětem zájmu stává soubor dvaceti zamyšlení nad současným stavem a stupněm ohrožení svébytnosti národa, jehož autorem je významný český neurolog, který svým způsobem rovněž bere v úvahu onu více než století trvající diskusi o „smyslu českých dějin“. Srovnání obou přístupů sice odhaluje některé shody ve vědomí krizovosti současné situace české národní existence, do popředí ale vystupují příznačné odlišnosti v metodologických východiscích a odtud vyplývající rozdíly v závěrech týkajících se národní budoucnosti, ke kterým dospívají.

Klíčová slova: T. G. Masaryk, česká otázka, české dějiny, národ

DOI: <https://doi.org/10.46854/fc.2021.2r.297>

Jan Svoboda – Aleš Prázný (eds.): Česká otázka a dnešní doba

Praha, Filosofia 2018. 630 s.

František Koukolík: Češi

Proč jsme, kdo jsme – a jak dál?

Praha, Galén 2015. 451 s.

Nedávno jsme slavili sté výročí vzniku nezávislého národního státu. Toto výročí pochopitelně oživilo zájem společenských a humanitně orientovaných vědců o českost, český národ a jeho místo ve středu Evropy i v globalizovaném světě. Chtěl bych blíže rozebrat dvojí přístup k úvahám, k zamyšlení nad těmito otázkami. Prvý z nich je zastoupen sborníkem, který zaujímá mezi publikacemi, které v této souvislosti vznikly, výrazné místo. Zrodil se z konference, kterou původně připravovali filosofové, ale byli k ní přizváni také historici, politologové a teologové. Zadáním pro všechny účastníky byla otázka, co pro nás znamená Masarykova kniha *Česká otázka*. Bylo přitom samozřejmé, že o té nelze pojednat, aniž se zamyslíme nad českou otázkou s malým „č“, a pokusíme se tedy aplikovat ony sto let staré diskuze na konkrétní současné problémy národní, kulturní a politické.

Někoho možná nepřekvapí, že se o české otázce s malým „č“ vlastně mnoho nedozvíme, poněvadž se k ní velká část autorů vyjadřuje s odzbrojující nejistotou. Markantně se při tom rozcházejí názory na to, zda i dnes mají význam dobově ukotvené koncepty, které Masaryk ve své době naplnil silným morálním a politickým obsahem, když chtěl posilít hrdost na českou národní existenci v čase pocítované krize. Poměrně malý konsensus pak najdeme v náhledu na oprávněnost nejistot české národní existence v současnosti, takže zůstává otevřenou otázkou, zda by bylo možné je zvládnout s pomocí Masarykových konceptů. Vzniká tak dojem, jako by odkaz Masarykovy *České otázky* dnešní době spočíval jenom v jakémsi široce pojatém apelativním morálním humanismu (s poněkud již upozaděnými reformačními motivy), který je povětšinou přijímán, může být také zpochybňován, a občas je dokonce lehkými slovy znevážen.

Proto stojí za pozornost kniha, která je založena na prezentistickém přístupu k české otázce a tvoří jakýsi protipól obezřetných úvah humanistů. Je to dílo neurologa a popularizátora vědy Františka Koukolíka, jenž svoji knihu provokativně opatřil podtitulem „Proč jsme, kdo jsme – a jak dál?“ a pustil se do úvah o české otázce s malým „č“ s velkou teoretickou vehemencí a rozsáhlou, až příliš obsírnou, teoretickou průpravou ze svého oboru. Na druhé straně není jeho pohled rozostřen postmodernistickou skepsí a vyznačuje se přímočarým esencialismem v pohledu na národ a na alternativy českého národního osudu. Jeho knihu tak lze číst v jisté „konfrontaci“ s uvedeným sborníkem.¹

1 Autor děkuje redakci, že doplnila poznámkový aparát tohoto příspěvku a upravila jej podle úzu *Filosofického časopisu*.

1. O „České otázce“ z pohledu filosofů, historiků, politologů i teologů

Pro sborník *Česká otázka a dnešní doba* je příznačný široký rozptyl – nejen tematický, ale také žánrový. Naprostou většinu příspěvků tvoří odborná pojednání, která analyzují z různých hledisek základní problém vyjádřený názvem sborníku. Na ty se ve svých úvahách zaměřím. Vedle nich je však třeba zmínit, že do sborníku je zahrnuta také řada příspěvků, které nesměřují k *České otázce*, ale spíše faktograficky obohacují naše vědomosti o T. G. Masarykovi drobným detailem. Patří k nim např. pojednání o postoji slovenských konzervativních filosofů k T. G. Masarykovi (Eugen Andreanský²), o nedoceneném významu Washingtonské smlouvy (Václav Pavlíček³) nebo o tom, jak Masarykovy názory viděl ortodoxní pastor Karafiát (Kateřina Šolcová⁴). Několik autorů přispělo stručně a jasně formulovanými stanovisky, která se někdy pohybují na pomezí osobního kazatelského vyznání (např. Jakub S. Trojan⁵), jindy na pomezí politických deklarácí (např. Kateřina Šimáčková⁶).

Název sborníku jednoznačně vyjadřuje, že tématem není „česká otázka“ vůbec, nýbrž konkrétní *Česká otázka*, známé Masarykovo dílo z poloviny 90. let předminulého století. Z úvodních slov Ludka Sekery⁷ i obou editorů⁸ je jasné, že mají na mysli *Českou otázku*. Je však zřejmé, že otázku, jaký význam má Masarykův spis pro současnost, nelze oddělit od obecného problému české otázky s malým „č“, a proto nepřekvapuje (ani neruší), že mnozí z autorů koncipují své analýzy v širších sociálně-politických souřadnicích, a někdy dokonce píšou o čemsi jiném, ponechávající Masarykovy myšlenky i samu problematiku jeho *České otázky* zcela stranou (např. Petr Hlaváček⁹ ve statí o českém evropanství v meziválečném období).

Sborník obsáhl více než třicet příspěvků a bylo by myslím již z výše uvedených důvodů zbytečné vyjmenovávat a charakterizovat zde každý z nich.

2 Andreanský, E., Kritika Masaryka v slovenskej tradicionalistickej filozofii (prvej polovice 20. storočia). In: Svoboda, J. – Prázný, A. (eds.), *Česká otázka a dnešní doba*. Praha, Filozofia 2018, s. 177–193.

3 Pavlíček, V., Od „České otázky“ k „Nové Evropě“ a Washingtonské Deklaraci. In: Svoboda, J. – Prázný, A. (eds.), *Česká otázka a dnešní doba*, c.d., s. 117–125.

4 Šolcová, K., Karafiátova odpověď na „Českou otázku“. In: Svoboda, J. – Prázný, A. (eds.), *Česká otázka a dnešní doba*, c.d., s. 537–551.

5 Trojan, J. S., T. G. Masaryk a náš dnešek. In: Svoboda, J. – Prázný, A. (eds.), *Česká otázka a dnešní doba*, c.d., s. 73–82.

6 Šimáčková, K., Solidarita jako etický příkaz, Praktické úvahy nad Masarykovou „Českou otázkou“. In: Svoboda, J. – Prázný, A. (eds.), *Česká otázka a dnešní doba*, c.d., s. 381–388.

7 Sekyra, L., Návraty české otázky. In: Svoboda, J. – Prázný, A. (eds.), *Česká otázka a dnešní doba*, c.d., s. 13–16.

8 Svoboda, J. – Prázný, A., Úvod. In: Svoboda, J. – Prázný, A. (eds.), *Česká otázka a dnešní doba*, c.d., s. 17–30.

9 Hlaváček, P., Češi a jejich „evropská otázka“: kontexty, tendence, kontroverze. In: Svoboda, J. – Prázný, A. (eds.), *Česká otázka a dnešní doba*, c.d., s. 445–471.

Takový přehled ostatně podávají editoři ve svém úvodním textu. Za vhodnější považují pokusit se souhrnně diferencovat názory a postoje, které autoři zaujmají ke zmíněnému již základnímu problému: může Masarykova *Česká otázka*, úvaha o stavu českého národa a jeho kultury z konce 19. století, něco říci době na prahu 21. století? Může současníky nějak inspirovat či pomoci jim orientovat se v problémech dneška? Nebo patří už jen k historii českého myšlení – jako pozoruhodná epizoda, která sice kdysi, před více než sto lety podnítila bouřlivou diskuzi, ale dnes už je pouhou barvitou vzpomínkou či záminkou pro kritiku soudobých nešvarů?

Kdyby se Masaryk ve své knize zabýval pouze analýzou dobového myšlení, kritikou mladočeské politiky, formulací realistického politického programu, potom by tato otázka ani nemusela být pokládána. Mohli bychom v ní vidět pozoruhodný dokument, jehož dobový význam byl již několikrát analyzován a historicky zařazen. Potkal by ji asi podobný osud uznalého pozapomenutí, jaký potkal obdobné spisy Kaizlovy a Bráfovy, které možná měly blíž k dobové politické a ekonomické situaci a o nichž píše ve sborníku Miloš Havelka.¹⁰ Avšak *Česká otázka* přesahovala rámec dobové každodennosti nejméně ve trojím rozměru. Za prvé, Masaryk zde nepojednává jen o politice, ale i o existenciálních problémech, o smyslu dosavadní existence českého národa. Za druhé, vycházejí ze svého obrazu dějin, zde Masaryk formuloval řadu obecnějších pozorování a politicko-filosofických názorů na budoucí osud národa. Za třetí – a to snad bylo nejdůležitější – dal svému pohledu na „českou otázku“, a tedy na existenci českého národa obecně lidský a časově historický rozměr a podnítil tím úvahu o tom, jak rozumět českým dějinám dějin. Právě tento rozměr pak vyvolal nebývalou diskuzi, která trvala více než sto let. Díky jejímu objemu a intenzitě se čeští intelektuálové zapsali do pomyslné Guinnessovy knihy rekordů jedinečnou a snad nikde dodnes nepřekonanou záplavou úvah o tom, jaký smysl mají české dějiny. Netřeba snad rozvádět, proč diskuze o smyslu českých dějin dostala a dodnes má zástupný význam jako diskuze o smyslu české národní existence – a tedy také o smyslu naší státnosti.

Toho všeho jsou si autoři zastoupení ve sborníku ve větší či menší míře vědomi. I když velká část z nich celý problém historizuje, tj. pojednává o něm v dobovém kontextu a snaží se názory na českou otázku spíše vysvětlovat než moralizovat a soudit, nemůže se ubránit jistým aktualizacím momentům. Tedy ani autoři volící historizující přístup se nemohou tak zcela vyhnout právě oné výše zmíněné otázce, zda u Masaryka i v celé diskuzi mohou nalézt myšlenkové i věcné vztahy k dnešku, ať již v podobě paralel či kon-

10 Havelka, M., „Česká otázka“, „České myšlenky“, „Listy politického kacíře“. In: Svoboda, J. – Prázný, A. (eds.), *Česká otázka a dnešní doba*, c.d., s. 155–170.

trastů. Tedy banálně řečeno, jako zdroj poučení či inspirace, ale někdy také jako argumentu při reflexi současnosti. Je to ostatně dáno také tím, že jádro autorů tvoří filosofové: ve filosofických textech, které směřují již ze své podstaty k nadčasovosti, to snad ani není jinak možné. Naproti tomu historikovi se historizuje snáze, jak to ve sborníku elegantně demonstuje stať Roberta Kvačka.¹¹

V názorech na to, zda a v jaké míře je *Česká otázka* vůbec pro nás aktuální, zda se z ní dokonce můžeme nějak inspirovat a „poučit“, se autoři zřetelně rozcházejí. Liší se nejen v názoru, jak velice je *Česká otázka* aktuální, ale liší se také tím, které Masarykovy postoje a ideje považují za důležité pro naši dobu, ať již jako zdroj poučení či návod k následování. Musíme počítat i s úvahou o tom, zda bychom některé Masarykovy názory neměli odmítnout jako překonané a případně i škodlivé.

Krajní pozici zaujímá v tomto kontextu *Václav Bělohradský*, který hodnotí odkaz *České otázky* negativně, protože v ní vidí počátek cesty k „nepolitické politice“, která podle jeho názoru má zhoubné dopady i dnes. Masarykovu (i Palackého) koncepci českých dějin nazývá „mystifikačním dotvářením minulosti“ a jeho úvahy o smyslu národních dějin „identitárním kýčem, který oslabil českou politickou kulturu“.¹² Odtud autorovo odmítání představy, že by českou společnost bylo možno sjednotit ve jménu národní solidarity. Současný stav naší rozpolcené společnosti by ovšem mohl naopak být interpretován jako důsledek toho, že se intelektuálům typu Václava Bělohradského podařilo zpochybnit a marginalizovat vztahy a postoje, které by dokázaly národ sjednocovat do solidární pospolitosti.

Na rozdíl od Václava Bělohradského však považuje většina autorů – i ti, kdo s Masarykovými názory v mnohém nesouhlasí – *Českou otázku* a s ní spojené morální principy a akční výzvy za více méně aplikovatelnou inspiraci pro úvahy o naší krizové době a našem směřování. Liší se ovšem v tom, co z jeho myšlenkového odkazu považují za důležité, a tedy i v náhledu na to, kde ona aktuálnost spočívá. Tak například *Miloš Dokulil*¹³ polemizuje s názorem, že česká otázka je čímsi překonaným. Zdůrazňuje, že je stále aktuální jednak v obecné poloze jako memento, které požaduje zásadovost české politiky, jednak v konkrétní poloze řady paralel mezi současnou situací a situací v devadesátých letech 19. století. I když si je vědom toho, že dnešní sociální i kulturní situace se značně proměnila, považuje řadu Masarykových názorů

11 Kvaček, R., O novodobé české státotvornosti. In: Svoboda, J. – Prázný, A. (eds.), *Česká otázka a dnešní doba*, c.d., s. 109–116.

12 Bělohradský, V., Antipolitický národ v Čechách a na Moravě. In: Svoboda, J. – Prázný, A. (eds.), *Česká otázka a dnešní doba*, c.d., s. 128.

13 Dokulil, M., Je dnes na „českou otázku“ uspokojivá „česká“ odpověď? In: Svoboda, J. – Prázný, A. (eds.), *Česká otázka a dnešní doba*, c.d., s. 83–108.

za aktuální i dnes. Za dodnes aktuální považuje např. Masarykovu kritiku politického provincialismu. Jednoznačně se k „plné platnosti“ *České otázky* hlásí *Miloslav Bednář*,¹⁴ pro kterého je *Česká otázka* organickou součástí či demonstrací ideje české státní suverenity. Její počátek datuje již do raného středověku a hájí názor, že tvořila významnou součást a oporu českého národního vědomí. Za organickou a nosnou součástí této ideje české suverenity považuje pak ve shodě s Masarykem reformační husitskou tradici. K Masarykovým myšlenkám se hlásí také *Michal Trčka*,¹⁵ jenž spatřuje jejich aktuálnost především v kritice „vulgárního liberalismu“, stejně jako v názoru, že každá dobrá politika by měla být politikou sociální. Upozorňuje, že mnoho z Masarykových názorů bylo v průběhu století začleněno do takových oficiálních dokumentů, jako je Všeobecná deklarace lidských práv. Je svým způsobem příznačné, že sociálnímu rozměru *České otázky* věnují ostatní autoři sborníku minimální pozornost.

Samo základní téma sborníku ohlašuje, že řeč bude především o národě. Je tedy přirozené, že se problematika národa bude více či méně prolínat všemi příspěvky. U autorů, z nichž většinu tvoří filosofové, bych však očekával, že si alespoň někdo z nich bude chtít ujasnit, probrat, definovat, co si vlastně pod tím pojmem představuje; obdobně přístupu, jakým *Otakar A. Funda* sofistikovaně analyzoval konotace spojené s termínem „smysl“.¹⁶ Přitom lze odůvodněně předpokládat, že si většinou uvědomují (a někdy to i konstatují), že Masaryk chápal národ tak, jak ho chápalo celé 19. století – tedy primordially a esencialisticky –, jako od středověku reálně existující entitu, která je spíše abstraktním hodnotovým společenstvím než reálným sledem generací živých lidí. Současný konstruktivismus byl tehdejší době cizí.

Řada autorů ovšem zařadila národní téma do svých úvah a upozornila na důležité souvislosti a problémy. Jedním z nich je fenomén „malého národa“. *Martin Profant* se kloní k názoru, že je velmi obtížné budovat národní identitu, která by se neomezovala na etnický svéráz a jazykovou jedinečnost v mnohonárodnostním státě, kde se má zajistit rovnost práv všech národů i občanů, a domnívá se, že „etické určení národa kulturním úkolem“ zneumožňuje úzce etnické omezení na vlastní svéráz. Toto etické chápání národa shledává v Masarykově názoru, že „odpovědnost k národu spočívá v přijetí

14 Bednář, M., Filosofická a dějinná platnost Masarykovy České otázky ve světle dějin české státní ideje. In: Svoboda, J. – Prázný, A. (eds.), *Česká otázka a dnešní doba*, c.d., s. 197–211.

15 Trčka, M., Sociální otázka a duch osvětlenství v „České otázce“ T. G. Masaryka. In: Svoboda, J. – Prázný, A. (eds.), *Česká otázka a dnešní doba*, c.d., s. 355–368.

16 Funda, O. A., Masarykova filosofie českých dějin v pohledu Popperovy kritiky historicismu. In: Svoboda, J. – Prázný, A. (eds.), *Česká otázka a dnešní doba*, c.d., s. 33–63.

zodpovědnosti za morální stav národa¹⁷. V souvislosti se vztahem etnického a etického se zabývá také tím, jakou roli hrála v dějinách českého národa absence vlastního státu. Nad otázkou, zda stát je podmínkou plnohodnotné existence národa, se zamýšlejí také *Robert Kvaček* a *Jan Zouhar*¹⁸ a shodují se v názoru, že tomu tak není. Tento názor se v našem prostředí zdá být samozřejmostí, ale naprostá většina zahraničních badatelů, kteří jsou odchováni anglojazyčnou terminologií a diskursem, se domnívá, že o národu ve vlastním slova smyslu lze hovořit teprve tehdy, má-li svůj národní stát. V angličtině, jak známo, se termín „nation“ překrývá s termínem „state“. Takovýto pohled ovšem zpochybňuje právo na existenci „malých národů“ v evropském 19. století.

Jan Zouhar se ve výše zmíněné stati zamýšlí také nad nesamozřejmostí existence malého národa, přičemž komentuje jednak Palackého úvahy o smyslu existence malého národa a také známé teze Milana Kundery o tom, že síla ducha by mohla nahradit malý počet jeho příslušníků. Jestliže malé národy hodlají obhájit oprávněnost své existence, potom se mají vydat cestou vytváření kulturních hodnot, které dokazují nenahraditelnost jejich jazyka. Do tohoto kontextu pak zapadají i Masarykovy myšlenky o „problému malého národa“. K tomu nutno jen doplnit, že pocit „nesamozřejmosti“ existence není českou specifikou, ale logickým a přirozeným atributem mentality všech národů, které si musely vybojovat právo na existenci cestou národního hnutí. Právě tato podoba geneze je charakteristická pro onen typ utváření moderního národa, který zařazují do kategorie „malý národ“. Rozhodující tedy není početnost, jak to viděl Masaryk a jeho doba.

Národní státy sice završily téměř všechna úspěšná národní hnutí, ale v době, kdy vyšla *Česká otázka*, byla politická nezávislost za obzorem představitosti. To ovšem neznamená, že české národní hnutí nenacházelo výraz svého politického programu v podobě zápasu za rozšíření participace i autonomie. Tomuto zápasu věnuje zevrubnou pozornost vlastně jen *Milan Znoj*,¹⁹ který upozorňuje na to, že již Masaryk vycházel z názoru, že legitimita usilování o národní sebeurčení je založena na přirozeném právu. Národní sebeurčení mělo ovšem v oné době podobu zápasu o federalizaci – a tu si Masaryk představoval odlišně od Palackého, který spojil etnický princip federace s historickým právem, a tím zúžil národní zápas na kulturu a vzdělanost a zároveň otevřel cestu k dalším konfliktům mezi Čechy a Němci. V této spíše

17 Profant, M., Český národ v Masarykově „České otázce“. In: Svoboda, J. – Prázný, A. (eds.), *Česká otázka a dnešní doba*, c.d., s. 432; s. 433.

18 Kvaček, R., O novodobé české státotvornosti, c.d.; Zouhar, J., Česká otázka a problém malého národa. In: Svoboda, J. – Prázný, A. (eds.), *Česká otázka a dnešní doba*, c.d., s. 137–153.

19 Znoj, M., „Česká otázka“ a politická idea federace. In: Svoboda, J. – Prázný, A. (eds.), *Česká otázka a dnešní doba*, c.d., s. 409–426.

politologické souvislosti Milan Znoj rozlišuje dvě roviny federalizace: rovinu celostátní (rakousko-uherskou) a rovinu vnitrozemskou, která by měla zohledňovat etnické rozdíly. Bylo by zajímavé zvážit, do jaké míry by tato koncepce byla kompatibilní s austromarxistickým programem „kulturní autonomie“, jímž hodlala rakouská sociální demokracie řešit národnostní otázku ve staré monarchii.

Jak již bylo řečeno, autoři sborníku, pokud se vůbec zabývají národní tematikou, zacházejí s pojmem „národ“ vcelku bezstarostně. Odvolávají se na názory Masarykovy, hovoří o dějinách národa, o jeho demokratické povaze a také o tom, že má být „věren sobě“,²⁰ má „pečovat o duši“,²¹ má dokazovat, že jeho existence má opodstatnění. Mimochodem, v tomto dokazovacím diskurzu mi není jasné, komu se má takové právo dokazovat a který arbitř v této záležitosti rozhodne, který národ má a který nemá právo na existenci? Takováto personalizace národa je v našem kontextu podmíněna výše už zmíněnou v oné době obecně přijímanou koncepcí národa jako odvěké existující entity.

Snažíme-li se diferencovat význam termínů podle jejich kontextu, neměla by nám uniknout jistá dvojznačnost, s níž již Masaryk termínu národ užíval. Někdy vidí národ jako ideu, jako abstrakci, kterou reprezentuje národní elita – akademici, obroditelé, myslitelé. Je příznačné, že se mu například národní obrození redukuje na několik známých osobností – Kollára, Jungmanna, Havlíčka, Palackého –, které určovaly duchovní náplň obrození, a tedy i národní existence. Jindy však píše o národu jako o velké mase obyvatel – Čechů, kteří byli elitami k „obrození“ vychováni. V tomto kontextu užívá nejednou prvě osoby „my“, čímž se s touto velkou skupinou identifikuje. Nevím, zda se někde v jeho textech dovíme, jak vlastně podle jeho názoru v dějinách před obrozením fungovalo propojení mezi onou elitou spjatou s abstrakcí národ a společenskou realitou masy příslušníků národa. Můžeme se o tom snad jen dohadovat podle jeho úvah o smyslu národní existence, či přesněji řečeno, o smyslu národních dějin. Zřetelné ovšem je – a nejsem si jist, zda toho někdo z autorů povšiml –, že tam, kde Masaryk zdůrazňuje význam reformační, česko-bratrské tradice v dějinách českého národa, nemá na mysli národ jako masu obyvatelstva, ale právě jen onu národní ideu a její případné nositele z řad vzdělaných elit. Nejednou bylo již zdůrazněno, že nešlo o přesný obraz minulosti, ale o argument pro budoucnost.

20 Vogel, J., Masaryk a Hus – Masarykova interpretace Husovy eklesiologie v kontextu humanitních ideálů. In: Svoboda, J. – Prázný, A. (eds.), *Česká otázka a dnešní doba*, c.d., s. 372.

21 Olšovský, J., Masarykova česká otázka na počátku 21. století. In: Svoboda, J. – Prázný, A. (eds.), *Česká otázka a dnešní doba*, c.d., s. 507.

Je sympatické, že se většina autorů nedala zlákat konjunkturálním tématem „smyslu českých dějin“. Postačí, že diskuzi připomněl Jiří Pechar,²² byť s trochu jednostranným akcentem na kritické výpady Jana Patočky, který ostatně zacházel s historickou realitou nejméně stejně velkoryse jako kdysi Masaryk. Není asi náhodou, že jako první příspěvek ve sborníku zařadili editoři skvělý sofistický výklad Otakara Fundy o tom, že nemá smysl ptát se ani po smyslu dějin, ani po smyslu národní existence. Funda ve svém příspěvku rozvíjí jakousi kategorizaci a relativizaci samotného pojmu, opíraje se při tom zejména o kritický pohled Karla Poppera na historismus. V neobecnější rovině to, co existuje, má smysl již svým „jestvováním“. Vedle toho autor specifikuje metafyzické chápání smyslu: smysl je to, co člověk považuje za hodnotu, to, čím člověk přesahuje sám sebe. Vedle toho však lze tento termín užívat pro označení činnosti, jíž člověk usiluje cosi zvelebit a učinit „smysluplným“. Smysl je něco, o co se sami musíme zasadit, je nadřazen „účelu“.²³ Zdá se mi však, že právě v této abstraktní poloze uvažoval o smyslu národní existence Masaryk: nejde mu o hmatatelnou konkrétní realitu, ale o princip či postulát, či snad dokonce ideál, jehož naplňováním sami příslušníci národa budou usilovat o to, aby učinili existenci svého národa smysluplnou.

Rozborem těchto postulatů, ideálů, jejichž uskutečnění má dát či dávat národní existenci smysl, se zabývá velká část autorů. Vzhledem k tomu, že tyto postuláty jsou založeny na hodnotách, které se považují za pozitivní a ušlechtilé, nabízejí se právě ony jako kritéria pro posouzení toho, zda má Česká otázka co říci i dnešku. Již ze samotného Masarykova textu lze ony smysl dávající hodnoty utřídit pod několik pojmů. Základní z nich je humanita, humanismus tak, jak ho postuloval již Herder a v jeho stopách Kollár. Konkretizací humanismu v moderní době pak je svoboda, demokracie a vzdělanost. Kdo by pochyboval o tom, že to jsou hodnoty, když je vzývá, vyznává a dává si na pomyslný reklamní štít hlavní proud současné intelektuálské elity – té české i té evropské? Je však vyznání hodnot totéž, co jejich uplatnění v životě národa? A odpovídá dnešní skladba hodnot tomu, co si pod nimi představovala generace Masarykova?

Vlastimil Zátka²⁴ koncentroval aktuální odkaz České otázky právě do ideálu humanity, kterou považuje za rozhodující filosofický základ české i evropské reformace i osvícenství. Vidí v ní klíč umožňující vysvětlení dějin

22 Pechar, J., K Masarykovu pojetí smyslu české historie. In: Svoboda, J. – Prázný, A. (eds.), *Česká otázka a dnešní doba*, c.d., s. 473–488.

23 Funda, O. A., Masarykova filosofie českých dějin v pohledu Popperovy kritiky historicismu, c.d., s. 33–63.

24 Zátka, V., Masarykova idea osvícenského humanismu (Herder, Rousseau, Kant) a jeho kritika romantické historiografie. In: Svoboda, J. – Prázný, A. (eds.), *Česká otázka a dnešní doba*, c.d., s. 242–262.

a projekt obrody českého národa. I když byly v současnosti zpochybněny metafyzické základy ideje humanismu, vyjadřuje se tímto pojmem očekávání pozitivních proměn na půdě filosofické i politické a sociální. *Vlastimil Hála*²⁵ upozorňuje, že současné chápání humanismu se dnes podstatně liší od Masarykova tím, že není odvozováno z náboženství, ale je sekulární, protože vyrůstá z liberalismu. Přitom byla Masarykova koncepce budována právě v opozici nejen proti konzervativnímu katolicismu na jedné straně, ale na straně druhé také proti liberalismu, který popírá nábožensko-etický smysl života a orientuje se na osobní prospěch. Proto se Hála dívá se skepti na účinnost návratu k Masarykovi v naší společnosti, kde se prosazují procesy (katolické, nikoli reformační) resakralizace veřejného prostoru a snaha vrátit se do dob před zrodem národního státu.

Většinu autorů je myslím blízky nahlas či tiše sdílený konsensus, že Masarykovo chápání české otázky (s malým „č“) je velmi vzdálené praxi současných dnů. Několik z nich se však domnívá, že by bylo užitečné je oživit. Návrat k Masarykově koncepci národa jako otázky všelidské považuje za aktuální *Erika Lalíková*.²⁶ Způsob, jakým charakterizuje humanismus, však akcentuje jeho nadnárodní smysl. Ten spatřuje v koexistenci lidí, kteří jsou navzájem tolerantní a solidární bez ohledu na národní příslušnost. Její politicky aktualizující a moralizující úvahy o cestách integrace imigrantů mi ovšem nepřipadají přesvědčivé. *Jiří Olšovský*²⁷ s obdobnou vehemencí argumentuje, že odvrát od národních ideálů vede ke zkáze a že je třeba se přidržet Masarykova humanismu i s reformačními ideály jako hodnot národního života. *Zdeněk Novotný*²⁸ charakterizuje Masarykovo vlastenectví jako „filosofické“. Upozorňuje na známou skutečnost, že odmítal povrchní fetišistické vlastenčení, že jeho láska k národu nebyla nekritická a nezavírala oči nad jeho nedostatky. Méně deklarativně a s hlubší zakotveností v historické realitě se přidrží Masarykova – vlastně především Palackého – chápání národa *Marie L. Neudorfová*.²⁹ Návrat k jeho interpretaci ideálů národního obrození považuje v současné době za důležitou protiváhu proti vítěznému tažení neoliberalismu, který trivializuje historii, zpochybňuje národ a staví nad něj zájem jedince. Charakterizuje nejen Masarykovo pojetí demokracie, ale také pojetí národa, který má duchovní, mravní, kulturní dimenzi, a proto jeho definici

25 Hála, V., Masaryk a morální význam sekularismu. In: Svoboda, J. – Prázný, A. (eds.), *Česká otázka a dnešní doba*, c.d., s. 213–228.

26 Lalíková, E., Otrasy humanity, alebo otrasy humanitou? In: Svoboda, J. – Prázný, A. (eds.), *Česká otázka a dnešní doba*, c.d., s. 391–407.

27 Olšovský, J., Masarykova česká otázka na počátku 21. století, c.d., s. 503–514.

28 Novotný, Z., Masarykovo filosofické vlastenectví. In: Svoboda, J. – Prázný, A. (eds.), *Česká otázka a dnešní doba*, c.d., s. 171–176.

29 Neudorfová, M. L., Politické kořeny Masarykovy filosofie české historie. In: Svoboda, J. – Prázný, A. (eds.), *Česká otázka a dnešní doba*, c.d., s. 515–535.

nelze redukovat na politickou a ekonomickou pospolitost. Právě historie je nutným východiskem či základem oné kulturní dimenze národa, ale také základem Masarykovy filosofie českých dějin jako zápasu o duchovní, mravní i sociální pokrok.

Za dodnes aktuální považuje Masarykovy úvahy o povaze národa *Jan Zouhar*. Začíná obezřetně kritickou prezentací Patočkových úvah o Češích jako potomcích sluhů a o obrození jako faktoru diskontinuity národních dějin a přechází pak k Masarykovu pojetí národní identity spojené s humanitou a tradicí české reformace. Jeho *Českou otázkou* interpretuje jako spis, v němž nejde jen o filosofii dějin a politiku, ale především o opravdovost lidské existence a mravní rozměr lidského jednání. Zdůrazňuje při tom, že český problém je dán situací „malého národa“ – a v tomto kontextu akcentuje význam humanitního vzdělání. Právě odtud může malý národ čerpat argumenty, jimiž obhájí svoje právo na svébytnou existenci. „Síla ducha“ má vyvážit nepočetnost národa. V této souvislosti autor připomíná, že Masaryk nechápal národ jen jako jistou početní jednotku, ale také jako „neviditelnou“ skupinu lidí opravdových a myslících.³⁰

*Jan Svoboda*³¹ analyzuje, jako jeden z mála autorů, Masarykova filosofická východiska, přičemž klade důraz na jeho vědomou inspiraci Platónem a charakterizuje jeho názorové postoje jako pokus o syntézu platonismu s pozitivistickým vědeckým kriticismem. Své filosofické postoje promítal do praxe v požadavku, aby politika vycházela z pevných vědeckých základů. Za aktuální Masarykův odkaz dnešku považuje Svoboda jeho přesvědčení, že nad politikou stojí konkrétně uskutečňovaná idea humanity, která nachází svoji funkční politickou formu v demokracii. V této souvislosti se *Michal Kotrba*³² ptá, proč názory akademického filosofa získaly tak široký ohlas a přesahovaly do politiky. Podle Kotrbova názoru příkládal Masaryk idejím význam teprve tehdy, když se uplatnily v morální politické praxi. Tento aktivismus považuje pak autor za hlavní důvod, proč Masarykovy myšlenky dosáhly tak širokého ohlasu u současníků. Mimochodem, v tomto pojetí filosofie mi připadá jeho postoj analogický onomu aktivismu, jež Marx převzal z Feuerbachova postulátu, že filosofové nemají svět jen vykládat, ale měnit.

Do širšího myšlenkového kontextu na přelomu staletí zařazuje Masaryka, jak bylo výše řečeno, *Miloš Havelka*. Upozorňuje, že tehdy nebyl jediným, kdo usiloval o legitimizaci národních snah. Na *Českou otázku* kriticky reagoval jeho někdejší spojenec a mladočeský politik Josef Kaizl v brožuře, kde kriti-

30 Zouhar, J., *Česká otázka a problém malého národa*, c.d., s. 150–152.

31 Svoboda, J., Ideová východiska Masarykovy „České otázky“ a jejich aktualizace. In: Svoboda, J. – Prázný, A. (eds.), *Česká otázka a dnešní doba*, c.d., s. 289–313.

32 Kotrba, M., K povaze Masarykových idejí. In: Svoboda, J. – Prázný, A. (eds.), *Česká otázka a dnešní doba*, c.d., s. 315–335.

zoval zejména náboženské zakotvení české národní existence. V duchu sekularizovaného liberalismu odmítal Masarykův výklad smyslu českých dějin, založený na reformační tradici, a proti obdobně zdůvodněnému humanismu postavil postulát svobodomyšlnosti. Konzervativní ekonom Albín Bráf se s Masarykem shodoval v nechuti vůči liberalismu i v důrazu na sdílené hodnoty a tradice, aniž by sdílel jeho hodnotové postoje. Choval nedůvěru vůči ideologickým a teoretickým diskuzím i k sociologii a doporučoval namísto toho řešení konkrétních problémů a promýšlení dlouhodobé koncepce politiky. Na rozdíl od liberálů vyzvedal úlohu šlechty a církve v národní minulosti i současnosti. Skutečnost, že z těchto tří alternativ dosáhla největšího ohlasu alternativa Masarykova, vysvětluje Havelka tím, že se mu „podařilo legitimizovat základy národních snah v univerzálnějších souvislostech dějin“³³ a zakotvit je v nadčasových a nadstranických hodnotách.

Řada autorů se shoduje v názoru, že dodnes aktuální je odkaz Masarykova demokratismu. Právě v prolnutí, propojení humanismu s demokracií spatřuje *Aleš Prázný*³⁴ důvod, proč získal humanistický program tak silný politický ohlas. Masaryk chápal ovšem demokracii poněkud jinak než naše doba: jako diskuzi, která obhájí svoje a kritizuje cizí názory. Současný stav naší společnosti dává za pravdu jeho varování, že demokracie bez humanity by se zvrhla v boj všech proti všem. Další podmínkou fungující demokracie byla podle jeho soudu vzdělanost, kterou definoval v duchu anticko-křesťansko-osvicenské tradice. Byla to samozřejmě vzdělanost, která si nepřekážela, resp. nebyla v rozporu s náboženstvím. Nutno připomenout, že Masarykovo chápání vzdělanosti se zásadně lišilo od dnešních představ, které vzdělanost degradovaly na souhrn dovedností „pro život“. Tak charakterizuje současný stav vzdělanosti také *Jana Stejskalová*,³⁵ když aktualizuje názory J. A. Komenského, že ve vzdělávání nejde jen o přípravu na zaměstnání, ale i o hledání pravdy a kultivaci osobnosti. Nicméně zařazuje do svého chápání vzdělanosti také jistý záměr politicko-výchovný. Význam humanitní vzdělanosti akcentují také *Emanuel Pecka* a *Lubomír Pána*³⁶ ve stati o Masarykově realismu. Opakovaně se u řady autorů tematizuje Masarykova chmurná perspektiva krize moderního člověka, jejíž příčinou je přílišný subjektivismus vyrůstající z novodobého racionalismu.

33 Havelka, M., „Česká otázka“, „České myšlenky“, „Listy politického kacíře“, c.d., s. 168.

34 Prázný, A., Světová politika malého národa: Česká otázka jako úkol vzdělanosti. In: Svoboda, J. – Prázný, A. (eds.), *Česká otázka a dnešní doba*, c.d., s. 263–288.

35 Stejskalová, J., Komenský, Masaryk a jejich ideály humanitní. In: Svoboda, J. – Prázný, A. (eds.), *Česká otázka a dnešní doba*, c.d., s. 591–606.

36 Pecka, E. – Pána, L., Masarykův realismus a formování České politické kultury. In: Svoboda, J. – Prázný, A. (eds.), *Česká otázka a dnešní doba*, c.d., s. 229–239.

2. Vyprázdňené a devalvované Masarykovy pojmy?

Co můžeme z celého tohoto bohatství znalostí a myšlenek odvodit pro základní otázku: Co znamená *Česká otázka* pro naši současnost? Jen několik autorů odpovídá s jednoznačnou angažovaností. Obdobně jako Masaryk v devadesátých letech minulého století chtějí teď jeho myšlenkami bojovat za obrodu a zdokonalení – čeho? Sotva kdo z nich se odváží otevřeně hovořit o tom, že jim jde o národ, častější je nepřímý poukaz na „naši“ dobu, „naši“ společnost – rozumí se občanskou. Ostatně jen malá část přispěvatelů ve sborníku zařazuje Masarykovy názory do kontextu budování moderního národa probíhajícího kontinuálně od obrození k dnešku. To odpovídá dnes převažující ostýchavosti ve vztahu k národní tematice, která jako by pro některé současníky byla tabuizována: nechceme-li se ve slušné společnosti projevit jako obdivovatelé kýče, nemluvíme o národu ani o vlastenectví, jak jednoznačně postuluje již výše zmíněný příspěvek Václava Bělohradského. Je zbytečné si stěžovat, že se redukuje myšlenkový a politický odkaz *České otázky* „dnešní době“ na humanismus (s rozpačitým odkazem na reformační tradici), demokracii a vzdělanost (v tichosti připusťme, že národní). Důležitější je pokusit se tento vztah blíže vysvětlit.

Vyjděme z toho, že mezi autory sborníku až na výjimky panuje konsensus, že myšlenky T. G. Masaryka hodnotíme jako ušlechtilé a také pro naši společnost hodné doporučení. Mnozí z nich si však zároveň uvědomují (ale spíše jen naznačují), že jejich aplikace dnes naráží na těžká úskalí. Důvod nelze zjednodušeně hledat jen v tom, že liberalismus, kterého se Masaryk obával, dnes ovládl veřejný prostor, že velká část společnosti vlastně ani neví, co to byla reformace a husitské učení, a že vlastenectví se stalo neslušným slovem. Jak již bylo výše řečeno, je nutno celý problém historizovat, tedy zařadit do konkrétně historického rámce.

Jestliže koncentrujeme odkaz *České otázky* do několika základních termínů – národ, humanita, demokracie, vzdělanost, obrození –, musíme se v prvé řadě ptát, zda jimi dnes míníme totéž, co Masaryk a jeho vrstevníci před více než jedním stoletím. Při tom nejde ani tak o jak tyto termíny definujeme dnes a jak je případně definovali dříve. Srovnávání definic podél časové osy je sice lákavé, ale příliš odtažitě, příliš uzavřené do světa idejí. Nám však jde o vztah světa idejí a pojmů ke společenské, resp. kulturní realitě. Důležitější je tedy rekonstruovat, co lidé konce 19. století těmito pojmy označovali, jak si je vysvětlovali v kontextu své sociální a kulturní i politické situace.

Pokusme se vmyslit, či dokonce vcítit do atmosféry devadesátých let, do situace, v níž žila, a do termínů, v nichž uvažovala tehdejší společnost. **Národ** byl pro evropskou, a tedy i českou společnost v 19. století centrálním

bodem, k němuž se vztahovaly hodnoty i životní styl. Byl to národ od věku existující a jaksí personifikovaný. Připustit možnost zániku národa – být i jen nepřímou, jak se tomu stalo v případě H. G. Schauera³⁷ –, znamenalo totiž, jako připustit smrt milované osoby. Ze dvou poloh národní existence, které jsem výše zmínil, dominovala u něj poloha národa jako abstraktní pospolitosti kulturních hodnot. Národ v poloze sociální skupiny konkrétních občanů byl v dobovém myšlení na jedné straně jaksí odvozený od národa jako abstraktní hodnoty, na druhé straně však byl zároveň samozřejmostí. Český národ se sice mohl na konci 19. století chlubit vyspělou a již svébytnou kulturou, ať již výtvarnou, literární či hudební, ale stále zůstával ve stínu velkého sousedního národa, mnohé z jeho kultury bylo dědictvím či ohlaselem německé kultury i vědy. Právě koncem století navíc pronikala z Německé říše do Rakouska i mezi Němce v Čechách velkoněmecká a pangermánská ideologie, která Čechům upírala kvalitu být svébytným národem („Češi jsou jen špatně přeložení Němci“). Čeští intelektuálové, příslušníci českých elit byli povětšinou dvojjazyční, protože znalost státního jazyka – němčiny byla nezbytnou podmínkou pro výkon jakéhokoli povolání „bílých límečků“. Česká národní existence byla tedy ve veřejném prostoru explicitně zpochybňována a českým elitám by nebylo zatěžko zrevidovat a jaksí přehodnotit svoji identitu z „etnické“ na „občanskou“ a přijmout permanentně nabízenou možnost ztotožnit se s německou kulturní i ekonomickou převahou. Nejedna z jejích příslušníků tuto nabídku přijal. Pro většinu vzdělanců i řadových občanů představoval tehdy národ něco velmi odlišného od toho, co si pod národem představují naše elity dnes. Být Čechem pro ně znamenalo dobrovolně přijatý závazek práce pro vlastní národ, a také potřebu si tento závazek zdůvodnit. Proto ony diskuze o smyslu národní existence, jimž pozdější generace již rozuměly stále méně.

Termín **demokracie**, který byl pro Masaryka tak důležitý, měl v jeho době zcela odlišné konotace, než má dnes. V prvé řadě: netýkal se všech příslušníků národa, požadavek všeobecného a rovného hlasovacího práva se pohyboval v rovině politické agitace a projektů – a to ještě jen pro muže. Demokracie byla tedy programem, projektem, nikoli realitou a bylo důležité, jaký obsah jí dají ti, kdo o její prosazení usilovali. K nim patřil také Masaryk. Jeho úvahy o demokracii jsou tedy programem, vizí, nikoli popisem reality. Přitom patřil tento program jednoznačně mezi hodnoty, které byly již integrovány mezi hodnotami abstraktní pospolitosti „národ“. Na rozdíl od Němců totiž sliboval demokratický program pro Čechy hmatatelné existenční výhody. Češi patřili k méně majetné části obyvatelstva českých zemí, a proto jim

37 Schauer, H. G., Naše dvě otázky. *Čas*, I, č. 1, (20. prosince) 1886. Dostupné na: <http://www.rukopisy-rkz.cz/rkz/gagan/jag/rukopisy/osobnost/tgm/schauer.htm>; [cit. 20. 4. 2021].

bylo až do této doby rovné hlasovací právo odpíráno, takže v zastupitelských politických orgánech měli převahu zástupci majetně německé menšiny. Jen demokratizace otvírala tedy „etnickým“ Čechům cestu k tomu, aby se stali politicky rovnocennými občany.

Teprve známe-li tuto situaci, porozumíme lépe Masarykovu volání po **vzdělanosti** českého národa. Tímto termínem se, jak už jsem výše naznačil, nechápalo získávání dovedností a plochých znalostí. Vzđělanost měla povahu vzdělanosti humanistické, jako vědění a zkoumání o záležitostech člověka, byla hodnotou o sobě bez ohledu na to, zda jí bude možno využít ke zvýšení zisků či ke kariérnímu postupu. Již z definice byla humanitní vzdělanost součástí národních hodnot. Ve stínu německé převahy měla právě vzdělanost dát českému národu svébytnou hodnotovou kulturní tvářnost, zajistit oně abstraktní kulturní pospolitosti národ co nejpevnější zakotvení v myslích příslušníků národa jako v té době již reálně existující velké sociální pospolitosti.

Uvědomíme-li si všechny tyto rozdíly, budeme na rozpacích při úvaze o tom, čím tedy vlastně je Masarykova *Česká otázka* pro naši dobu. Národ, demokracie i vzdělanost – to jsou termíny, jichž je náš veřejný prostor plný, ale znamenají pro nás do značné míry něco jiného, než co znamenaly pro českou společnost v době Masarykova vystoupení. Také krize naší doby se svými projevy i příčinami diametrálně liší od krize konce 19. století, i když jisté styčné prvky lze nalézt (např. liberalismus). Shodou řady okolností, které zde nehodlám sledovat, se vlivně části českých intelektuálních elit podařilo během posledních tří desetiletí zpochybnit smysluplnost národní existence, učinit z demokracie frázovitou rákosku na neposlušné „extremisty“ a zlikvidovat humanitní obsah našeho školství.

Nelze se tedy divit, že část autorů sborníku předkládá neutrální, historizující rozbory, zatímco další část je při určení Masarykova odkazu dnešku více méně rozpačitá, protože si výše uvedené rozdíly plně nebo zčásti uvědomuje, ale neodvažuje se z těch či oněch důvodů je kriticky analyzovat. Menší část pak zaujímá karatelsky útočný postoj, který je motivován iluzí, že můžeme současnou českou společnost obrodit myšlenkami *České otázky*. Jsou to myšlenky ušlechtilé, vznešené, ale natolik dobově podmíněné, že nemají šanci dosáhnout něčeho víc než právě oně úcty, s níž většina autorů sborníku k dobovým textům přistupuje. Tu úctu ostatně nesdílí celá společnost, zejména nikoli její mladší část. Nevím, do jaké míry typický je případ magisterské práce *Realismus Masarykova realismu*, napsané roku 2011 pod vedením historika Jiřího Hanuše na Masarykově univerzitě v Brně. Její autor Stanislav Laga vychází z předpokladu, že je třeba „abstrahovat od Masarykovy ter-

minologie, která měla být jen dobrou reklamou špatného zboží“.³⁸ Z tohoto předpokladu pak mj. dovozuje, že je třeba uvědomit si „skrytou agresivitu, která z Masarykových textů přímo číší“, a také to, že „Masaryk je pouliční křikloun a v lepším případě řečník“.³⁹

Nezbývá tedy než ponechat nezodpovězenou otázku, zda k řešení mravních a politických problémů, se kterými zápolí současná česká společnost, bude možné přispět šířením Masarykových zásad, byť sebeušlechtilějších.

3. Koukolíkovy obavy o osud národa

Naznačuje takový rezignující postoj, že již nestojí za to, zabývat se českou otázkou (s malým „č“)? Rozhodně nikoli. Záleží však na tom, co kdo v dnešním kontextu českou otázkou rozumí. Od devadesátých let minulého století nám část intelektuální fronty předkládá projekt občanské společnosti, která má nahradit společnost vztahující se k národu, a tedy také marginalizovat „českou otázku“. Ozývají se však i jiné hlasy, které bohužel mají spíše povahu menšinového nonkonformismu. Jeden z nich považuji v souvislosti s problematikou našeho sborníku za inspirativní a důležitý pro zamyšlení nad českou otázkou. Známý neurolog a popularizátor vědy **František Koukolík** publikoval před několika lety pozoruhodnou knihu *Češi. Proč jsme, kdo jsme – a jak dál?*

Otakar A. Funda ji v první poznámce ke své již výše zmíněné stati označil za text, „jenž je svou závažností a svým významem“ srovnatelný s Masarykovou *Českou otázkou* a po 120 letech od jejího vydání „nejvýznamnějším příspěvkem k tomuto tématu“.⁴⁰ Již proto by si tato kniha zasloužila pozornost v konfrontaci s recenzovaným sborníkem. Záměrně užívám nadsazeného termínu „konfrontace“, protože jde – při vší příbuznosti tématu – svým způsobem o protiklad k dílu Masarykovu, o jakýsi pohled z protějšího břehu. Jejím autorovi, stejně jako kdysi Masarykovi, leží na srdci osud národa, protože má pocit, že se ocitá v ohrožení. František Koukolík patří sice svým vědeckým zaměřením spíše k vědám přírodním – a na rozdíl od Masaryka se nepouští do syntetizující interpretace –, ale zároveň se cítí natolik spojen s historií i současností českého národa, že může věcně a podnětně komentovat jeho osudy sub specie svého oboru.

38 Laga, S., *Realismus Masarykova realismu*. Diplomová práce. Vedoucí práce prof. PhDr. Jiří Hanuš, Ph.D. Brno, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity 2011, s. 6. Dostupné na: <https://theses.cz/id/fp4qib/>; [cit. 20. 4. 2021].

39 Tamtéž, s. 11; s. 32.

40 Funda, O. A., *Masarykova filosofie českých dějin v pohledu Popperovy kritiky historicismu*, c.d., s. 33, pozn. č. 1.

Je příznačné, že František Koukolík ve své knize Schauerovy otázky obšírně cituje.⁴¹ Potíž je však v tom, že – jakoby pod vlivem povrchní četby postmoderních kritiků – relativizuje historický argument a považuje obraz národních dějin za pouhý konstrukt. Na druhé straně však zároveň sdílí tradiční předmoderní představu o národu, který existuje od středověku a jehož současný stav je poznamenán řadou historických tragédií a traumat. Tato traumata považuje za reálná: počínaje bitvou na Moravském poli přes husitství, nástup Habsburků na český trůn a Bílou horu až po Protektorát, únor 1948, a srpen 1968.⁴² Rozhodl se svoji knihu napsat proto, že se domnívá, že v dnešní době se opět rozhoduje o tom, jak se bude utvářet budoucnost českého národa, bude-li vůbec nějaká. Neboť „jsme opět ohrožený národ, kulturně i biologicky“.⁴³ Nesamozřejmost malého národa a v tom i české národní existence, kterou známe ze sporů o smysl českých dějin, zde po stoce let opět ožívá.

Východiskem Koukolíkových úvah je tedy obava, že současná česká společnost se začíná dobrovolně vydávat cestou, na jejímž konci by mohlo být naplnění Heydrichovy vize o vymizení Čechů ze středu Evropy. Proto také ve své knize jako varování přetiskuje překlad celého projevu, v němž Heydrich po svém nástupu do funkce formuloval nacistickou představu o „řešení“ českého prostoru.⁴⁴ Ohrožení národa spatřuje především v poloze velké pospolitosti konkrétních občanů, přičemž onu duchovní a morální polohu, která Masarykovi byla prioritní, považuje jen za jednu z mnoha složek mentality těchto občanů. Jako odborník, jenž především rozumí variabilitě i labilitě lidských povah a hnutí myslí a především fungování lidského mozku, odvozuje Koukolík budoucnost národa od naplnění řady podmínek, jejichž vysvětlení umísťuje do kontextu různých podob fungování lidského mozku, osobnostních rysů a vlastností lidských skupin, úlohy genomu, typů lidského jednání atd. Jeho obšírné analýzy nesporně svědčí o autorově kvalifikovanosti ve vlastním oboru, ale pro historika je někdy jejich souvislost s dějinami společnosti příliš vzdálená či těžko pochopitelná. Většinou však je autorův názor jednoznačný, a pokud není zcela přesvědčivý, je inspirativní.

Kniha je rozčleněna do dvaceti kapitol, z nichž každá je koncipována dynamicky: vychází z úvahy o alternativní povaze kauzalit, kterou vyjadřuje podmiňovací větou „jestliže – pak“, tedy jestliže „národ bude nebo nebude

41 Koukolík, F., *Otázky Huberta Gordona Schauera*. In: *týž, Češi. Proč jsme, kdo jsme – a jak dál?*. Praha, Galén 2015, s. 21–25.

42 Koukolík, F., Úvodní kapitola: *jestliže – pak*. In: *týž, Češi. Proč jsme, kdo jsme – a jak dál?*, c.d., s. 9; s. 19. Srov. též tamtéž v kapitole „Altruismus“ s. 93.

43 Koukolík, F., Úvodní kapitola: *jestliže – pak*, c.d., s. 11.

44 Koukolík, F., *Projev Reinharda Heydricha*. In: *týž, Češi. Proč jsme, kdo jsme – a jak dál?*, c.d., s. 29–40.

dělat to či ono, pak ohrožuje svoji existenci“⁴⁵ Na počátku každé kapitoly Koukolík tedy formuluje svoji základní tezi, kterou pak dále rozvíjí a dokládá zčásti údaji z prací historiků a společenských vědců, především však ji uvádí do kontextu sociologie, sociální psychologie a neurologie. Je sympatické, že se při tom považuje za kvalifikovanějšího ve varováních, co by národ dělat neměl, chce-li se udržet, než v doporučeních, co by se dělat mělo.

Blížkost Koukolíkova východiska k problémům, jež znepokojují autory našeho sborníku, příznačně ilustruje znění jeho prvé podmiňovací věty: „Jestliže si národ neodpoví na otázky H. G. Schauera, ohrožuje svoji existenci.“⁴⁶ Na toto téma níže navazuje kapitola analyzující vztah osobnosti a národa, v níž autor zastává názor, že představa o podobě vlastního národa i o národech jiných je stereotypem, resp. souborem stereotypů.⁴⁷ Na druhé straně však v další kapitole přechází od stereotypu k realitě a upozorňuje, že „jestliže si příslušníci národa nejsou dobře vědomi své identity, pak ohrožují svoji existenci“.⁴⁸ Při analýze prvků, na nichž je založena představa, co je „můj vlastní národ“, přikládá velký význam prvkům v širokém slova smyslu kulturním – od literatury přes hudbu po vizuální vjemy –, aniž by je však považoval za svébytnou hodnotu, bez níž je identifikace s národem sotva myslitelná.⁴⁹

V úvaze o významu národního státu aplikuje Koukolík často využívané rozlišení mezi „ethnos“ a „demos“, ale nesdílí módní představu, která je staví do nesmiřitelného protikladu.⁵⁰ Ostatně, tento dualismus 19. století neznalo: byl konstruován až více než půlstoletí po vydání *České otázky*. Podle Koukolíkova názoru tato pojmová dvojice není vyjádřením rozporu, ale vyjadřuje dvě stránky vztahu jedince k národu, první je kulturní, druhý politický. S tím plně souhlasím, méně však už s tím, že autor poněkud nekriticky přebírá výsledky sociologických průzkumů, které hledaly, o co se opírala česká národní identita během posledních třiceti let.

Následující tři kapitoly („Evoluční příčiny rozmanitosti lidského chování“, „Altruismus“, „Kooperace“), zabývající se „příčinami rozmanitosti lidského chování“,⁵¹ by si měli přečíst autoři, kteří si stěžují na ty či ony negativní vlastnosti českého národa. K nim se totiž obrací již v prvé z těchto kapitol úvodní podmiňovací věta: „Jestliže skupiny, jako jsou národy, nepochopí příčiny své-

45 Koukolík, F., Úvodní kapitola: jestliže – pak, c.d., s. 11.

46 Koukolík, F. Otázky Huberta Gordona Schauera, c.d., s. 21.

47 Koukolík, F., Osobnost, stereotypy, národy. In: týž, *Češi. Proč jsme, kdo jsme – a jak dál?*, c.d., s. 45–57.

48 Koukolík, F. Můj vlastní národ. In: týž, *Češi. Proč jsme, kdo jsme – a jak dál?*, c.d., s. 59.

49 Tamtéž, s. 59–60.

50 Tamtéž, s. 60–61.

51 Koukolík, F., Evoluční příčiny rozmanitosti lidského chování. In: týž, *Češi. Proč jsme, kdo jsme – a jak dál?*, c.d., s. 69.

ho chování, samy sobě neporozumějí.⁵² Pochopit vlastní „národní charakter“ či spíše stereotypy k němu se vztahující je podle autora důležitým faktorem upevňování národní identity, který vposledu rozhoduje o tom, jak silný bude u jedince pocit ztotožnění s vlastním národem. Přitom nestačí jen tyto faktory a souvislosti konstatovat, je třeba najít jejich příčiny, tedy „základní příčiny vlastního chování“.⁵³ Tomuto cíli slouží sofistickovaná a pro neodborníka velmi poučná, byť místy těžko pochopitelná lekce z evoluční psychologie a ekologie lidského chování, kde se analyzují interakce mezi genomy a prostředím, mezi genetickou daností a kulturou a prezentují se rozdílné koncepce výkladu postojů a jednání jedinců i kolektivů, jako je třeba národ. Tato analýza nabízí historikovi cennou inspiraci při analýze národotvorných procesů a zaslouží si, abych jí v souvislosti s úvahami o národní povaze a národních stereotypech věnoval zevrubnější pozornost.

V dalších dvou kapitolách se Koukolík zabývá rolí altruismu a kooperace,⁵⁴ přičemž vychází z předpokladu, že „vysoká míra altruismu a kooperace s nepřibuznými jedinci odlišuje lidský druh od všech ostatních druhů života“.⁵⁵ Člověk se chová podle jeho soudu altruisticky, jestliže prospívá jiným a při tom ho jeho chování něco stojí. Za mezní příklad altruismu označuje chování Čechů, kteří ve jménu národa obětovali své životy v odboji za okupace. Jde zde tedy o jeden z nezastupitelných předpokladů národní i občanské soudržnosti. Odtud plyne konstatování, že nedbá-li národ o výchovu svých příslušníků k altruismu a kooperaci již od raného dětství, ohrožuje svoji existenci. Příznačné pro současnou mentalitu intelektuálů je, že se Koukolík i v těchto partiích knihy vyhýbá termínu vlastenectví. Je ovšem možné, že termín altruismus vyhrazuje jen pro vztahy mezi příslušníky národa jako sociální skupiny, kdežto termín vlastenectví užívá spíše pro vztah k národu jako abstraktní pospolitosti. V dalších kapitolách pak vysvětluje, proč pro národní soudružnost považuje za důležité respektování rovných práv žen a podporu rodiny⁵⁶ a lidské tvořivosti.⁵⁷ Za nebezpečí ohrožující národní existenci považuje také příliš strmou majetkovou hierarchii spojenou s mocenskou nerovností a odtud obvykle vyplývající vysoký podíl chudých mezi příslušníky národa.⁵⁸

52 Tamtéž.

53 Tamtéž.

54 Koukolík, F., Altruismus. In: *týž, Češi. Proč jsme, kdo jsme – a jak dál?*, c.d. s. 91–112; *týž, Kooperace*. In: *Tamtéž*, s. 113–124.

55 Koukolík, F., Altruismus, c.d., s. 101.

56 Koukolík, F., Ženy a muži. In: *týž, Češi. Proč jsme, kdo jsme – a jak dál?*, c.d., s. 125–146.

57 Koukolík, F., Tvořivost. In: *týž, Češi. Proč jsme, kdo jsme – a jak dál?*, c.d., s. 189–204.

58 Koukolík, F., Mocenská a majetková nerovnost jako kulturní nika. In: *týž, Češi. Proč jsme, kdo jsme – a jak dál?*, c.d., s. 208–213.

Pojednáním o proměnách, jimiž procházel genotyp Čechů v interakci s prostředím, v němž po staletí žili, otevírá Koukolík možnost nově vysvětlit jeden z aktuálních problémů naší národní existence, a chcete-li i současné „české otázky“. V jeho výkladu se příznačně odráží výše už zmíněná rozpolcenost jeho pohledu na dějiny – kolísání mezi postmodernistickým a traditionalistickým vztahem k poznávání minulosti. Na jedné straně se v obecné poloze skepticky vyjadřuje o možnostech historického poznání, na druhé straně však tam, kde jde o osud konkrétní české národní pospolitosti, zaujímá tradiční perenialistické stanovisko („my Češi“) a pracuje s historickými událostmi jako s danými entitami, jako s prožitky konkrétních lidí v konkrétním prostoru i čase.

Zdůrazňuje při tom, že šlo převážně o prožitky traumatizující, o sérii otrěsů a katastrof, které podle jeho soudu v dějinách českých zemí převažovaly – od husitské revoluce přes násilnou pobělohorskou rekatolizaci a germanizaci až po obě světové války, únor 1948 i srpen 1968. Většina z nich postihla především národní elity a víceméně také zapříčinila jejich silnou emigraci, v níž národ ztratil to nejdůležitější – velkou část svých vzdělanců. Zbývající většina – nižší společenské vrstvy – si osvojila způsoby chování, které jí umožnily ony otrěsy přežít. Tyto „druhy chování“ se přenášely z generace na generaci a ovlivnily genom populace kombinací genetického přenosu a sociálního učení. Jakkoli povrchní a naivní se nám mistry může zdát autorův názor na průběh či kauzalitu jistých historických událostí, v antropologickém ohledu je jeho zamyšlení inovativní a inspirativní právě v diskuzi o české otázce.⁵⁹

Za zvlášť důležité považuji, že zde autor nabízí (aniž si toho možná je tak zcela vědom) metodiku, která má zásadní význam pro možnost nově osvětlit jednu z dnes často nadhazovaných charakteristik české národní pospolitosti. Mám na mysli onen rys českých dějin, na který kdysi poukázal Jan Patočka ve své výše již zmíněné pohrdavé tezi o Čechích jako národu nevolníků.⁶⁰ Zajisté, více než dvě staletí trvající zkušenost života v podmínkách tuhého poddanství (ve starší literatuře jsme mu říkali nevolnictví), spojená s absencí vládnoucí třídy i vzdělaných elit, se nutně musela zapsat do genomu oné (většinové) části české populace, z níž se během 19. století formoval moderní český národ. Vzhledem k tomu, že naprostá většina tradičních elit, které žily na českém území, se v průběhu 19. století k národnímu hnutí nepřipojila,

59 Koukolík, F., Spor o smysl českých dějin. In: *týž, Češi. Proč jsme, kdo jsme – a jak dál?*, c.d., s. 331–347.

60 Srov. Patočka J., Česká vzdělanost v Evropě. In: *týž, Umění a čas (Sebrané spisy Jana Patočky. Sv. 4, 1. díl)*. Vojtěch, D. – Chvatík, I. (eds.). Praha, OIKOYMENH 2004, s. 27–52; a též *týž, Co jsou Češi?* In: *týž, Češi (Sebrané spisy Jana Patočky. Sv. 13, 2. díl)*. Palek, K. – Chvatík, I. (eds.). Praha, OIKOYMENH 2007, s. 255–324.

chyběly v kolektivním povědomí (či „národním charakteru“) ony vlastnosti, resp. hodnoty, které známe u národů, jejichž genotyp byl formován šlechtickými, měšťanskými a akademickými elitami. Národní pospolitost si musela utvářet (a úspěšně vytvořila) nové elity – a v této souvislosti se nabízí spekulace o tom, do jaké míry byl jejich genom již „obohacen“ reformační, resp. bratrskou tradicí. Koukolíkova reflexe se zde ubírá analogickou cestou, jakou před sto lety směřovala úvaha Otty Bauera o národě, který je definován „pospolitostí osudu“, která ovlivňuje i národní „charakter“.⁶¹

V další kapitole formuluje autor pro historiky poněkud překvapivou podmínkovou větu. Prosperita národa je podle jeho názoru podmíněna tím, že bude mít pod kontrolou své „úspěšné psychopaty“, kteří běžně pronikají do všech sfér života.⁶² Úspěšní psychopati v jeho pojetí nejsou žádná monstra ani lidé duševně choří. Mají bezchybnou schopnost zpracování informací, vynikající řídicí schopnosti, zároveň však jsou charakterizováni sníženou mírou emoční empatie, povrchností, kterou zastírají výmluvností, je jim vlastní patologické lhaní, přecenění vlastní osoby, manipulování druhých, šizení. Jsou sice schopni rozlišit dobré od zlého, ale je jim to lhostejné. Proto dokáží bez potíží proniknout do řídicích funkcí. Proto se dokáží dostat do čela národa, případně se stát diktátory. Důležitým činitelem rozlišujícím úspěch od neúspěchu je sociální původ: „Jestliže se narodí psychopat v nízké socioekonomické vrstvě, končí ve vězení. Jestliže se narodí ve vrstvě vysoké, odcházejí studovat práva nebo ekonomii“⁶³ a otevírají si cestu k mocenským a majetkovým pozicím.

Zvláštní pozornost si v Koukolíkově knize zaslouží kapitola věnovaná vzdělanosti. Vstupní teze zní: „jestliže národ nepečuje o inteligenci a vzdělání své populace... a neumí či nechce odpovídajícím způsobem zacházet s distribucí inteligenčního kvocientu, poškozují svou existenci.“⁶⁴ Podle autorova názoru, který plně sdílím, takové ohrožení již existuje. Vychází ze statistických údajů o počtech vysokoškoláků a konfrontuje údaje o jejich procentuálním podílu s tím, co je obecně známo o rozptylu IQ v každé populaci. Shledává frapantní nepoměr mezi tímto vysokým procentem vysokoškoláků a skutečností, že pro studium na vysoké škole se předpokládá, že student potřebuje vykazovat IQ 120 a více. Z toho vyplývá, že počet vysokoškoláků je u nás třikrát vyšší než podíl osob s IQ vyšším než 120, tedy třikrát vyšší než podíl osob, které vykazují pro studium potřebné inteligenční předpoklady.⁶⁵ Taková disproporce,

61 Viz Bauer, O., *Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie*. Wien, Ignaz Brand 1907.

62 Koukolík, F., Psychopati: neúspěšní a úspěšní. In: *týž, Češi. Proč jsme, kdo jsme – a jak dál?*, c.d., s. 255–272.

63 Tamtéž, s. 269.

64 Koukolík, F., Intelligence a vzdělání. In: *týž, Češi. Proč jsme, kdo jsme – a jak dál?*, c.d., s. 171.

65 Tamtéž, s. 172–173.

jejíž základ je položen již ve středním školství, může mít fatální důsledky. Jakoli jsou tyto závěry přesvědčivé, je politováníhodné, že František Koukolík zde zůstává v zajetí kvantifikace a vůbec si neklade otázku obsahovou, tedy co se vlastně dnes považuje za vzdělání, co je dnes oktrojováno jako jeho obsah. Nekriticky přebírá názor, že výzkumy označované jako PISA, jsou nejdůležitějším kritériem vzdělanosti populace.⁶⁶ Uniká mu při tom politováníhodná záměna vzdělanosti a osvojování si dovedností, i když právě odtud lze vysvětlit úpadek znalostí kulturních národních hodnot, který v jiné kapitole považuje za hrozivý. V této souvislosti si zaslouží zmínku ještě kapitola, kde Koukolík označuje za velmi nebezpečné pro národní existenci, že Češi (resp. jistá část českých elit) předstírají optimismus ve vztahu k budoucnosti národa, nebo dokonce tomuto falešnému optimismu věří.⁶⁷

Závěrem knihy se ve 20. kapitole⁶⁸ autor vrací do doby Schauerovy a předkládá svůj názor na diskusi o smyslu českých dějin. Ve zpracování historické složky problému projevuje svoji metodologickou bezradnost, u nehistorika zcela pochopitelnou. Trochu laciná je přitom jeho snaha dostat se „nad věc“ tím, že se postaví na pohodlné radikálně agnostické stanovisko: vlastně nikdy nebudeme schopni zjistit, jak to přesně bylo. Historici jsou vždycky zaujatí, historie se zneužívá „pro potřeby doby“, současník není schopen pochopit myšlení lidí v minulosti. Tento postoj stojí ve zřetelném protikladu k tomu, jak František Koukolík argumentoval historickými údaji v předchozích kapitolách, ale je pochopitelný u přírodního vědce, pro něhož má vědecká „pravdivost“ zcela odlišnou podobu, než ji má pro historika, filosofa či uměnovědce.

Rozhodující pro naši souvislost je, že navzdory těmto nedostatkům dokázal Koukolík charakterizovat sám spor o smysl dějin velmi trefně. Souhlasí s Pekařovým názorem, že otázka po smyslu dějin je špatně položenou otázkou, a dodává, že otázka po smyslu dějin se podobá otázce po smyslu existence a dějin jakékoli podoby života – je to o „přežití a vytvoření dalších generací schopných opět přežít a vytvořit další generace“. Pokud se tedy „smyslem“ rozumí získat naději, resp. dostatečnou sílu pro přežití organismu – národa –, potom půjde „o kulturní smysl vyrůstající ze zdravého biologického podkladu a český národ by ho měl tvořit den za dnem ve všech úrovních, od řemesel po práci v základním výzkumu“.⁶⁹ Takový úkol musí ovšem zahrnovat i vysokou míru informovanosti o minulosti, stejně jako „altruistickou víru v humanistický odkaz, stejně jako ochotu obětovat něco pro vlastní národ“.⁷⁰

66 Tamtéž, s. 174–176.

67 Koukolík, F., Optimismus. In: *týž, Češi. Proč jsme, kdo jsme – a jak dál?*, c.d., s. 321.

68 Koukolík, F., Smysl českých dějin? In: *týž, Češi. Proč jsme, kdo jsme – a jak dál?*, c.d., s. 331–349.

69 Tamtéž, s. 345.

70 Tamtéž.

K tomu Koukolík dodává, že největším ohrožením existence českého národa je prosazující se tendence k demoralizaci, egoismu, hédonismu, otupělosti a dalším nešvarům. Tuto tendenci souhrnně označuje jako „vzpouru deprivantů“,⁷¹ která se skrývá za fráze o „svobodě“. Nacházíme se tedy v situaci, kterou lze označit jako krizovou. Aniž to Koukolík explicitně vyjadřuje, vrací se zde k schauerovskému dilematu a naznačuje, že ani dnes, či spíše opětovně i dnes, se na jeho otázky nenašla jednoznačná odpověď. Pomyslný kruh k Masarykovi se zde uzavírá.

Závěrečné srovnání

Jsou všechny tyto úvahy a rozbory z „opačného břehu“ nějak relevantní pro „českou otázku“? Jsou nějak kompatibilní s Masarykovou *Českou otázkou*? Odhlédneme-li od toho, že František Koukolík své analýzy zakládá na behaviorálních vědách, evoluční a sociální psychologii a může se také opírat o sociologické průzkumy, vykazuje jeho zamyšlení nad českou současností mnohou paralelu s tím, jak se Masaryk zamýšlel nad národem své doby. Jasná obdoba je zřetelně patrná ve výchozím postoji k národu a v motivaci: oba autoři považují národ za hodnotu o sobě, oba vyjadřují obavu, že kvalita národa je zpochybněna, a hledají cesty, jak tuto situaci zlepšit. Oba jsou si vědomi toho, že jejich národ prožívá krizi (i když u Koukolíka tento termín není verbalizován). Mnohé, nikoli však všechny, z dílčích charakteristik krizovosti, které Koukolík uvádí, mají svůj základ v tom, co Masaryk ve vyšší rovině zobecnění kritizuje jako neblahý vliv liberalismu a individualismu moderního člověka. K tomu patří i shoda v názoru, že národ může být ohrožen nejen kulturní mizérií, ale také tehdy, bude-li zanedbána sociální spravedlnost. Masaryk by jistě souhlasil také s Koukolíkovým názorem, že národní stát má mít pod kontrolou církev. Zde však již obdoba končí. Mnohé si osvětlíme, zmíníme-li také rozdíly.

Koukolík se opírá o rozsáhlé vědecké výzkumy a teorie, které se v době *České otázky* nacházely za obzorem představivosti, proto může většinu charakteristik krize postihnout přesněji a charakterizovat je v hlubších psychologických a neurologických souvislostech, které Masaryk buď vůbec neznal, nebo je charakterizoval jen intuitivně. Na druhé straně je Koukolíkův historický argument velmi slabý – a to nejen proto, že mu jde především o budoucnost a z minulosti instrumentalizuje raději hrozby typu Heydrichova „konečného řešení“ než ohrožení morálky národa. Jeho znalost historické literatury je slabá, a snad proto také v odpovědi na otázku, zda je možné přesně poznat minulost, podléhá relativismu. Je příznačné, že sice informuje o sporu o smysl

71 Tamtéž, s. 346.

českých dějin, ale činí to pouhým seřazením tří rozdílných textů, aniž by je komentoval, což je výraz nejistoty.⁷²

Navzdory tomu je Koukolíkův základní postoj, vyjádřený v alternativě „jestliže – pak“, vlastně velmi blízký Masarykovu. Jestliže jde národu o kulturní smysl existence, musí zachovávat staré a tvořit stále nové hodnoty. Nebude-li tomu tak, „zanikne nejdříve kulturně a po nějaké době chátrání... také etnický“.⁷³ Jak jsem již výše upozornil, je riziko takového zániku národa jako kulturní pospolitosti akutnější, než si sám autor uvědomuje. Na rozdíl od Masaryka se dnešní obroda nemůže utéci pod křídla „Prozřetelnosti“, protože její myšlení je radikálně nenáboženské. Na druhé straně se zde projevuje symptomatický rozdíl mezi dnešní a tehdejší stupnicí hodnot: u Masaryka mají pro národ nejvyšší hodnotu kultura a morální profil, zatímco stát je marginální, u Koukolíka je kultura jen jedním z mnoha ukazatelů, kdežto národní stát je jakousi poslední zárukou existence národa.

Neodvažují se posoudit, zda za Masarykovou vizí náboženské obrody národa bratrskými a reformačními ideály rovněž nebyla skryta obava ze zániku národa jako kulturní hodnotové pospolitosti. Jestliže chod dějin prokázal, že se tato obava nenaplnila, pak to byl právě sám Masaryk, kdo se o to, spolu s řadou stejně smýšlejících, svým aktivismem přičinil. Nedokázal sice naplnit svoji vizi a založit národní existenci na ideách humanismu a reformace, ale tento záměr zůstal aktuálním podnětem úsilí několika generací. A zde spočívá myslím hlavní, kardinální rozdíl mezi oběma díly: zatímco *Česká otázka* vyvolala celospolečenskou diskuzi, na které se často velmi emotivně podíleli nejen intelektuálové, ale také politici, Koukolíkova kniha zapadla téměř bez povšimnutí. Zůstala zcela ve stínu popularity jiných současných autorů, kteří si vylepšovali a vylepšují své PR zpochybňováním kvalit vlastního národa. Možná také proto, že jejich texty se nenamáhají uvádět vědecké argumenty, zatímco Koukolíkovy analýzy odrazují čtenáře z řad humanistů učenou výlučností autorova oboru.

Tato okolnost je příznačná i pro další závažný rozdíl, tentokrát nikoli mezi autory, ale ve společenské atmosféře, ve které se Masaryk a Koukolík ke světu publiku obraceli. Při vši síle nastupující Moderny bylo veřejné mínění na konci 19. století upřímně pobouřeno úvahou o tom, že by českému národu něco hrozilo – a nemusel to nutně být přímo zánik. Když však na takové nebezpečí někdo poukáže v současné době, sotva to někoho vyprovokuje k alespoň nějaké reakci či komentáři. O tom ostatně svědčí i již zmíněný minimální ohlas obou zde recenzovaných svazků ve veřejném prostoru.

72 Tamtéž, s. 336–340.

73 Tamtéž, s. 331.

SUMMARY

How and Why Should We Contemplate the Existence of the Czech Nation?

The author considers several texts that have recently been devoted to Masaryk's book *Česká otázka* (*The Czech Question*), but the topic of the article revolves around the more general issue of "the Czech question," and not the book itself. The intention is to find out what the contemporary forms and pathways are of the intellectual self-reflection on Czech national existence. On the one hand, there is a collection of philosophers and other experts in the humanities who are trying to determine the extent to which Masaryk's book, dating from the end of the 19th century, is still important for the current state of the Czech nation (and thus "Czech questions"). On the other hand, another focus of the article is a set of twenty reflections on the current state of, and the degree of threat to, the nation's uniqueness, written by a prominent Czech neurologist who also takes into account the more than century-long debate on the "meaning of Czech history." Although a comparison of both approaches reveals some similarities in their awareness of a crisis in the current state of the Czech nation, significant differences in methodological starting points soon step into the foreground and from this emerge differences in the conclusions the different approaches reach, differences that touch on the future toward which the nation is maturing.

Keywords: T. G. Masaryk, the Czech question, Czech history, the nation

ZUSAMMENFASSUNG

Nachdenken über die Existenz Tschechiens als Nation – wie und warum?

Der Autor befasst sich mit mehreren Beiträgen, die in letzter Zeit zu Masaryks Werk *Česká otázka* (*Die Tschechische Frage*) erschienen sind. Hauptthema ist jedoch die „tschechische Frage“ mit kleinem „t“. Der Autor versucht festzustellen, welche Mittel und Wege der intellektuellen Selbstreflexion zur Existenz Tschechiens als Nation es in der heutigen Zeit gibt. Auf der einen Seite steht hier ein Sammelband mit Beiträgen von Philosophen und weiteren Geisteswissenschaftlern, in denen erörtert wird, inwieweit für den aktuellen Zustand Tschechiens als Nation (und damit für die „tschechische Frage“) Masaryks gleichnamige Schrift vom Ende des 19. Jahrhunderts noch von Bedeutung ist. Auf der anderen Seite steht eine Sammlung von 20 Abhandlungen eines bedeutenden tschechischen Neurologen über den aktuellen Zustand und den Stand der Gefährdung der Selbstbestimmung der tschechischen Nation, in denen auf eine eigene Art und Weise ebenfalls jene nunmehr über ein Jahrhundert währende Diskussion über den „Sinn der tschechischen Geschichte“ in Betracht zieht. Ein Vergleich der beiden Ansätze ergeben sich zwar einige Gemeinsamkeiten hinsichtlich des Bewusstseins der Krisenhaftigkeit der heutigen Existenz der Tschechen als Nation, wobei jedoch vor allem charakteristische Unterschiede in den methodologischen Ansätzen und daraus sich ergebende Unterschiede in den Schlussfolgerungen bezüglich der Zukunft der Nation in den Vordergrund treten.

Schlüsselwörter: T. G. Masaryk, die tschechische Frage, tschechische Geschichte, Nation